

EKSPORT HAJMI ORTISHINING AHOLI DAROMADIGA TA'SIRI**Ismoilov Shuxrat Shafolat o'g'li***Termiz Iqtisodiyot va servis universiteti**Iqtisodiyot ta'lim yo'nalishi 2-bosqich magistranti.**E-mail: shuxrat.ismoilov147@gmail.com**Тел: +998941155551*

Annotatsiya. *Mazkur maqolada eksport hajmining ortishi aholi daromadlariga ko'rsatadigan iqtisodiy ta'siri tahlil qilingan. Eksport salohiyatining kengayishi ishlab chiqarish hajmining o'sishi, yangi ish o'rinlarining yaratilishi, mehnat unumdorligining oshishi va aholi bandligining ta'minlanishi orqali aholi daromadlarining o'sishiga xizmat qilishi yoritilgan. SHuningdek, eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlashning mamlakat iqtisodiy barqarorligi va aholi farovonligiga ta'siri ilmiy jihatdan asoslangan.*

Kalit so'zlar: *eksport, eksport salohiyati, aholi daromadi, iqtisodiy o'sish, bandlik, mehnat unumdorligi, tashqi savdo, eksport siyosati, milliy iqtisodiyot.*

Jahon iqtisodiyotida globallashuv jarayonlarining chuqurlashib borishi mamlakatlarning tashqi iqtisodiy faoliyatini kengaytirish, xususan eksport hajmini oshirishni iqtisodiy taraqqiyotning muhim omiliga aylantirmoqda. Eksport mamlakatga valyuta tushumlarini ko'paytirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, investitsiyalarni jalb etish hamda raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Eksport hajmining ortishi iqtisodiyotning deyarli barcha tarmoqlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishning kengayishi yangi ish o'rinlari yaratilishiga, aholi bandligining oshishiga va mehnatga haq to'lash darajasining o'sishiga xizmat qiladi. Natijada aholi real daromadlari ortib, turmush darajasi yaxshilanadi. SHu bilan birga, eksportdan olinadigan valyuta tushumlari davlat byudjeti daromadlarining o'sishiga hamda ijtimoiy sohalarini moliyalashtirish imkoniyatlarining kengayishiga zamin yaratadi.

O'zbekistonda keyingi yillarda eksportni rag'batlantirish, tashqi bozorlarga chiqishni qo'llab-quvvatlash va milliy mahsulotlar raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu esa eksportning aholi daromadlariga ta'sirini chuqur o'rganish va ilmiy jihatdan baholash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Maqolaning maqsadi.

Maqolaning asosiy maqsadi eksport hajmining ortishi aholi daromadlariga ta'sir etuvchi iqtisodiy mexanizmlarni tahlil qilish, eksport o'sishi bilan aholi bandligi va daromadlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni baholash hamda eksportni rivojlantirish orqali aholi farovonligini oshirishga qaratilgan ilmiy taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Mazkur maqola O'zbekiston Respublikasining eksport salohiyatini oshirishning aholi daromadiga va turmush darajasining ortishiga ijobiy ta'sirini tahlil qiladi. Maqolada eksport diversifikatsiyasi, mahsulot sifatini oshirish, xalqaro standartlarga moslashish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish kabi muhim masalalar yoritilgan. Shuningdek, eksport salohiyatini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan strategiyalar, siyosatlar va amaliy choralar, shuningdek, eksportni qo'llab-quvvatlashda davlatning roli bayon etiladi. 2022-2025 yillarga oid ko'rsatkichlar va tahlillar asosida, O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirish uchun zarur bo'lgan istiqbollar va amaliy yo'nalishlar ko'rsatilgan. Maqola eksportni diversifikatsiya qilish, yangi bozorlarga kirish va xalqaro standartlarga mos mahsulotlar ishlab chiqarish orqali O'zbekistonning iqtisodiy o'sishiga hissa qo'shish mumkinligini ta'kidlaydi.

O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy rivojlanishi va global raqobatbardoshligini oshirishda eksport salohiyatining oshirilishi muhim o'rin tutadi. Mamlakatning eksport salohiyatini kuchaytirish nafaqat iqtisodiy o'sishning asosiy omili, balki xalqaro bozorlar bilan mustahkam iqtisodiy aloqalar o'rnatishning, mamlakat ichida esa axoli turmush darajasi yuksalishining muhim shartidir. Bugungi kunda O'zbekistonning eksport tarkibi ko'plab tabiiy resurslarga tayanib kelmoqda, biroq, iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun eksport diversifikatsiyasi, mahsulotlar sifatining oshirilishi va yangi bozorlar uchun mahsulot ishlab chiqarish zarurati kundan-kunga ortib bormoqda. Eksportni rivojlantirish uchun davlat tomonidan qabul qilingan siyosatlar va qo'llab quvvatlash dasturlari iqtisodiy sektorlarda sezilarli o'zgarishlar yuz berishiga olib keldi.

2022-2025 yillarda O'zbekistonning eksport hajmi va tarkibi o'zgarib borgan bo'lsa-da, eksport salohiyatining to'liq amalga oshirilishi uchun hali ko'plab qiyinchiliklar mavjud. Shuning uchun, mamlakat eksportini kengaytirish va diversifikatsiya qilish uchun zamonaviy strategiyalar, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, xalqaro standartlarga moslashtirish va yangi bozorlarni zabt etish kabi muhim masalalarga e'tibor qaratish zarur.

Ushbu maqolada, O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirishning asosiy yo'nalishlari, zarur strategiyalar va amaliy choralar, shuningdek, 2022-2025 yillarga oid eksport tahlillari keltirilgan. Mamlakatning eksport salohiyatini oshirish uchun amalga oshiriladigan choralar, iqtisodiyotning turli sohalarida yangiliklarni joriy etish va xalqaro bozorlarda raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarish orqali muhim natijalarga erishish mumkinligi ta'kidlanadi.

Adabiyotlar tahlili. Adabiyotlar tahlili natijasida O'zbekiston eksport salohiyatini oshirishning quyidagi asosiy yo'nalishlari aniqlandi:

- *Eksport tarkibini diversifikatsiya qilish.
- *Mahsulot va xizmatlar sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish.
- *Innovatsion texnologiyalarni joriy etish va raqamlashtirish.
- *Eksportga yo'naltirilgan korxonalarni qo'llab-quvvatlash.
- *Xalqaro savdo shartnomalari va bitimlarni kengaytirish.

O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirishga doir ilmiy tadqiqotlarda, mamlakat ichidagi olimlar va chet el mutaxassislarining ishlari muhim ahamiyatga ega. Ushbu tahlil

mamlakat ichidagi va xalqaro ilmiy-texnik salohiyatni oshirish yo'llari haqida taqdim etilgan yangiliklar va tadqiqotlarga asoslanadi. A.Rakhmatovning "Eksport salohiyatini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar" nomli maqolasi eksportni rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyatini yoritadi. Tadqiqotda, yangi texnologiyalarni ishlab chiqarish jarayonlariga joriy etish orqali, mahsulotlarning eksportga bo'lgan raqobatbardoshligini oshirish zarurligi ta'kidlangan. Shuningdek, texnologiyalarni joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va xarajatlarni kamaytirish mumkinligi ko'rsatilgan. Sh.Sobirovning "O'zbekistonda eksportni diversifikatsiya qilish: muammo va yechimlar" nomli tadqiqotida, mamlakatning eksport tarkibini diversifikatsiya qilishning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda, O'zbekistonda eksportni faqat tabiiy resurslarga tayanishdan boshqa sanoat tarmoqlari va qishloq xo'jaligi mahsulotlariga ham e'tibor qaratish zarurligi qayd etilgan. Sobirov mamlakatda to'qimachilik sanoati va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilishni kengaytirish uchun amaliy choralar ishlab chiqilishini taklif qilgan. M.Shamsiev "O'zbekistonda eksportni rivojlantirishda davlat siyosati va iqtisodiy islohotlar" nomli maqolasida, eksportni rag'batlantirish uchun amalga oshirilgan islohotlar va siyosatlarni tahlil qiladi. Tadqiqotda, eksportchilarga soliq imtiyozlari, kreditlar va eksportga yo'naltirilgan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etish orqali mamlakat eksportini rivojlantirish zarurligi ko'rsatilgan. Shuningdek, davlat tomonidan eksportchilarga taqdim etilgan imtiyozlar va yordamlar tahlil qilingan

Krugmanning ishlarida, xalqaro iqtisodiyotda eksportni oshirishning asosiy yo'nalishlari va strategiyalari tahlil qilingan. Tadqiqotda eksport diversifikatsiyasining iqtisodiy o'sishga ta'siri haqida keng ma'lumot berilgan. Krugman, innovatsion texnologiyalar va yangi bozorlarni zabt etish orqali mamlakatlarning eksport salohiyatini qanday oshirish mumkinligini ko'rsatadi. Ushbu ilmiy ishda xalqaro savdo siyosati va iqtisodiy globalizatsiya jarayonlarining eksportga ta'siri tahlil qilingan.

O'zbek va chet ellik olimlarning tadqiqotlarida ko'rsatilgan yangiliklar, mamlakat eksport salohiyatini oshirishga qaratilgan amaliy yondashuvlar bilan bog'liqdir. O'zbekiston olimlari eksportni diversifikatsiya qilish, mahsulot sifatini oshirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va xalqaro standartlarga mos mahsulotlar ishlab chiqarish orqali eksport salohiyatini oshirish zarurligini ta'kidlaydilar. Shuningdek, davlat siyosatidagi islohotlar va qo'llab quvvatlash mexanizmlarining ahamiyati ko'rsatilgan. Chet el olimlari esa, globalizatsiya jarayonlari, innovatsion texnologiyalar va yangi savdo tarmoqlari orqali eksportni kengaytirish va diversifikatsiya qilishni taklif qiladilar. Ularning ishlari O'zbekiston uchun yangi bozorlar va yangi mahsulotlarni ishlab chiqarish orqali eksport salohiyatini yanada oshirish imkoniyatlarini yaratadi. Shunday qilib, O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirish uchun ilmiy-tadqiqotlar va mutaxassislarning takliflari asosida ishlab chiqilgan strategiyalar, yangi texnologiyalarni joriy etish, eksportni diversifikatsiya qilish va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Tadqiqot metodologiyasi Mazkur tadqiqotning metodologiyasi O'zbekiston Respublikasining eksport salohiyatini

oshirishning asosiy yo'nalishlarini aniqlash va tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida ilmiy tahlil, statistik ma'lumotlar, solishtirish va iqtisodiy modellash tirish kabi metodlardan foydalanilgan. Quyida tadqiqotning asosiy metodologik yondashuvlari va usullari keltirilgan.

Tadqiqotning asosiy metodlaridan biri ilmiy tahlil bo'lib, bu metod orqali eksport salohiyatini oshirishning strategik yo'nalishlari, amaliy choralar va siyosatlarining samaradorligi o'rganildi. Ilmiy tahlil metodida turli iqtisodiy jarayonlar va sohalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklar, ular orasidagi munosabatlar va eksport salohiyatini oshirishga ta'sir ko'rsatuvchi omillar tekshirildi. Bu metod, ilmiy adabiyotlar va mavjud tadqiqotlar asosida to'plangan nazariy ma'lumotlarni tizimli ravishda tahlil qilishga imkon berdi. O'zbekistonning eksport salohiyatini o'rganishda statistik tahlil metodidan foydalanildi. 2022-2025 yillariga oid eksport ma'lumotlari va iqtisodiy ko'rsatkichlar tahlil qilindi. Statistik metodlar orqali eksport hajmi, eksport tarkibi va turli sektorlar bo'yicha salohiyatning o'zgarishi va rivojlanishi o'rganildi. Ushbu metod yordamida eksport hajmining yillik o'zgarishi, mamlakatning eng yirik eksport bozorlariga eksportning qaysi mahsulotlar orqali amalga oshirilishi va iqtisodiy rivojlanishning eksportga ta'siri aniqlangan.

Tahlil va natijalar. Eksport milliy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mamlakatda eksport hajmining ortishi mahsulot ishlab chiqarish hajmining o'sishiga olib keladi. Ishlab chiqarishning kengayishi esa qo'shimcha mehnat resurslariga bo'lgan talabni oshiradi. Natijada yangi ish o'rinlari yaratilib, aholi bandligi ta'minlanadi.

Eksport hajmining o'sishi aholi daromadlariga quyidagi yo'nalishlar orqali ta'sir ko'rsatadi:

- ishlab chiqarish hajmining ortishi;
- yangi ish o'rinlarining yaratilishi;
- mehnat unumdorligining oshishi;
- ish haqining ko'payishi;
- davlat byudjeti daromadlarining ortishi;
- ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish imkoniyatlarining kengayishi.

1-jadval. Surxondaryo viloyatining tashqi savdosi asosiy ko'rsatkichlari, mln AQSh dollar

Yil	Tashqi savdo aylanmasi	Eksport	Import	Savdo balansi (saldo)
2010	309,0	278,8	30,3	248,5
2013	418,8	295,1	123,8	171,3
2015	264,7	213,8	50,9	162,9
2018	589,1	191,7	397,3	-205,6
2020	416,9	213,5	203,4	10,1
2022	372,7	227,4	145,2	82,2
2024	424,8	272,6	152,2	120,4
2025	790,9	507,5	283,4	224,2

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, eksport faoliyati davlat tomonidan qo'llab quvvatlanishi o'z samarasini bermoqda, so'nggi yillarda eksport hajmining ortganligi ko'rinib turibdi.

2022-2025 yillarda O'zbekistonning eksport hajmi va tarkibida sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi. 2022-yilda mamlakatning eksporti \$16,3 milliardni tashkil etdi, 2023-yilda bu ko'rsatkich \$17,5 milliardga, 2024-yilda esa \$18,2 milliardga, 2025-yilda esa \$33,4 milliardga yetdi. Bu o'sish, asosan, qishloq xo'jaligi mahsulotlari, to'qimachilik sanoati, avtomobilsozlik va mineral resurslar eksportining kengayishi hisobiga yuz berdi. Eksport tarkibida paxta, gaz va metallurgiya sanoatining ulushi 2022-yilda 55% ni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 51% ga tushdi, 2024-yilda esa 49% gacha pasaydi. Bunday o'zgarishlar eksportning diversifikatsiyasi va boshqa tarmoqlarning ulushining oshishiga xizmat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlashga yordam beradi. O'zbekiston eksportining diversifikatsiyasi asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida ko'rsatilgan. 2022-2025 yillarda eksportning turli sektorlar va mahsulotlar bo'yicha diversifikatsiyasi sezilarli darajada oshdi. Misol uchun, 2023-yilda qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksporti \$3,2 milliardga yetdi, bu 2022-yildagiga nisbatan 15% ga ko'pdir. Shuningdek, to'qimachilik va yengil sanoat mahsulotlarining eksporti 2024-yilda 10% ga o'sdi. Buning natijasida, eksportning paxta va gazga tayanish darajasi kamaydi, yangi sanoat va ishlab chiqarish tarmoqlari o'sdi.

Shuningdek, yangi bozorlarni zabt etish borasida O'zbekistonning eksporti Yevropa, Osiyo va Markaziy Osiyo bozorlariga kengaygan. 2023-yilda O'zbekistonning eksporti Xitoy, Rossiya, Turkiya va AQSh kabi yangi bozorlar bilan mustahkam aloqalar o'rnatdi. Xitoy bilan o'zaro savdo hajmi 2023-yilda \$5,7 milliardni tashkil etdi, bu 2022-yildan 20% ga yuqoridir. Yangi bozorlarni zabt etish orqali O'zbekistonga eksport hajmini oshirish va raqobatbardoshlikni kuchaytirish imkoniyatlari yaratildi. Mahsulot sifatini oshirish, eksport salohiyatini oshirishning asosiy omillaridan biridir. 2022-2025 yillarda mahsulot sifatini oshirish va xalqaro standartlarga moslashish bo'yicha bir qator chora-tadbirlar amalga oshirildi. O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilishni rag'batlantirish maqsadida 2023-yilda Mahsulotni sertifikatlash tizimi yangilandi. 2025-yilda 4000 dan ortiq fermer xo'jaliklari xalqaro sertifikatlar olishdi, bu esa mahsulotlarning eksportga tayyorligini ta'minladi. Bundan tashqari, to'qimachilik va yengil sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayonida xalqaro sifat standartlari joriy etildi. Misol uchun, 2023-yilda O'zbekistonning to'qimachilik sanoatida ishlab chiqarilgan mahsulotlarning 60% dan ortig'i ISO 9001:2015 sertifikati bilan eksport qilindi.

Bu esa, O'zbekiston mahsulotlarini global bozorlarda raqobatbardoshligini oshirdi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish orqali eksport salohiyatini oshirishda sezilarli natijalar ko'rildi. 2022-2025 yillarda O'zbekistonda sanoatni modernizatsiya qilish va yangi texnologiyalarni joriy etish bo'yicha bir qator loyihalar amalga oshirildi. 2023-yilda O'zbekistonda yuqori texnologik qurilish materiallari ishlab chiqarish bo'yicha yangi zavodlar ochildi. Ushbu zavodlar 2025-yilda eksportga chiqarilgan mahsulotlarning 18% ini tashkil etdi. Shuningdek, avtomobilsozlik

sanoatida ham innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali eksport salohiyatini oshirishga erishildi.

Eksport faoliyati yuqori bo'lgan mamlakatlarda aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromad ko'rsatkichlari, odatda, yuqori bo'ladi. Bu holat eksportdan tushadigan daromadlarning iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga mul'tiplikativ ta'siri bilan izohlanadi. Eksportchi korxonalarining foydasi oshishi investitsiyalar ko'payishiga, innovatsiyalarni joriy etishga va yuqori malakali kadrlarga talab ortishiga xizmat qiladi.

O'zbekiston iqtisodiyotida ham eksportni diversifikatsiya qilish, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini oshirish va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish aholi daromadlarining barqaror o'sishi uchun muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmatlar sohasida eksport hajmining kengayishi aholi bandligi va daromadlarining o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Xulosa va takliflar. O'zbekiston Respublikasining eksport salohiyatini oshirish mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi va jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mamlakatning eksport imkoniyatlarini kengaytirish, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash va global bozorlarda raqobatbardoshlikni oshirish uchun quyidagi asosiy yo'nalishlarda izchil islohotlarni amalga oshirish zarur: Eksportni diversifikatsiya qilish O'zbekiston iqtisodiyotining barqarorligini ta'minlash va iqtisodiy o'sishning yangi yo'nalishlarini yaratish uchun muhim vazifadir. Eksport tarkibini diversifikatsiya qilish va yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlarning ulushini oshirish uchun quyidagilarni amalga oshirish zarur: Yuqori texnologiyali sanoatni rivojlantirish: Avtomobilsozlik, elektronika, yuqori texnologik qurilmalar va boshqa yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlarni ishlab chiqarish va eksport qilishni kengaytirish. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining ulushini oshirish va ularni qayta ishlash jarayonini kengaytirish, shuningdek, oziq-ovqat sanoatini modernizatsiya qilish. Misol uchun, meva va sabzavotlarni quritish, muzlatish, konservalash kabi texnologiyalarni rivojlantirish. Turizm, ta'lim, tibbiyot, informatika va boshqa xizmatlar eksportiga alohida e'tibor qaratish. O'zbekistonning ta'lim sektori global bozorga chiqqan holda xizmatlar eksporti ko'lamini oshirishga hissa qo'shishi mumkin. Mahsulotlar va xizmatlar sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish orqali O'zbekiston eksportchilari raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, eksport hajmining ortishi aholi daromadlarini oshirishning muhim iqtisodiy omillaridan biri hisoblanadi. Eksportning rivojlanishi ishlab chiqarish hajmini kengaytiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi, mehnat unumdorligini oshiradi va davlat byudjeti daromadlarini ko'paytirishga xizmat qiladi. Bu esa aholi turmush darajasi va ijtimoiy farovonlikning yuksalishiga zamin yaratadi.

Eksport salohiyatini yanada oshirish maqsadida yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, eksport qiluvchi korxonalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash, logistika infratuzilmasini takomillashtirish va tashqi bozorlarda milliy mahsulotlar raqobatbardoshligini kuchaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rakhmatov A. (2022). Eksport salohiyatini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar. *Journal of Economic Development*, 12(3), 45-56.
2. Sobirov, Sh. (2021). O'zbekistonda eksportni diversifikatsiya qilish: muammo va yechimlar. *Economic Analysis and Policy Review*, 9(2), 67-78.
3. Shamsiev, M. (2020). O'zbekistonda eksportni rivojlantirishda davlat siyosati va iqtisodiy islohotlar. *Journal of Economic Policy and Development*, 8(1), 112-123.
4. Krugman, P. (2018). *International Economics: Theory and Policy*. 11th ed. Boston: Pearson.
5. Mmadjanova T.A. Suurxondaryo viloyati tashqi savdosining tarkibiy xususiyatlari. *YAshil iqtisodiyot va tarayyiyot*. 2026 yil №5 son.